

УДК [811.112.2+811.161.2]’06’37’276

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПОХВАЛИ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Наталія Принада

Львівський національний університет імені Івана Франка

Здійснено аналіз структурно-семантичних засобів реалізації мовленнєвого акту похвали в сучасному німецькому та українському художньому дискурсі; систематизовано іллокутивні типи висловлювання-похвали; описано засоби вираження похвали.

Ключові слова: мовленнєвий акт похвали, перформативна похвала, експліцитна похвала, імпліцитна похвала, синкретична похвала.

У сучасній лінгвістиці “похвалу” розглядають як позитивну реакцію на дії та вчинки, а також слова визнання [24, с. 629], або як позитивно виражену оцінку, присвячену певній особі, її діям, вчинкам тощо [18, с. 975]. Згідно Дж. Ліча похвалу можна розглядати як експресивний мовленнєвий акт (далі МА) з оцінною структурою [25, с. 211–212], характерною особливістю якого є ознака позитивності, що вказує на позитивну оцінку адресата, його дій, якостей тощо. У пропонованому дослідженні розглядаємо похвалу як реалізацію позитивної оцінки дійсності. Для вираження такої похвали існує багато можливостей, які можна згрупувати відповідно до різних лексико-синтаксичних способів вираження основної інтенції.

Мета пропонованої статті – виявлення та системний опис засобів вираження похвали в сучасному художньому німецькому та українському дискурсі.

Об’єктом дослідження є мовленнєвий акт похвали в сучасному художньому німецькому та українському дискурсах; предметом – засоби її реалізації.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти художніх творів сучасних німецьких та українських авторів (романи та оповідання 34 німецьких та українських авторів; загальний обсяг фактичного матеріалу – близько 8400 сторінок), з яких способом суцільної добірки було виокремлено 600 висловлювань похвали (300 німецьких та 300 українських висловлювань).

Аналіз структурно-семантичних засобів реалізації інтенції мовленнєвого акту похвали розглядається в межах традиційних видів вираження висловлювання-похвали: експліцитне та імпліцитне, з подальшим розмежуванням на підвиди: перформатив, експліцитне пряме, експліцитне непряме та імпліцитне.

Найповніше інтенція похвали знаходить своє вираження у перформативах. Перформативне висловлювання-похвала передбачає синтаксичну структуру з присудком, вираженим дієсловом *loben (j-n+D)/preisen(j-n+D)* (в німецькій мові) та дієсловом *хвалити (кого-небудь)* (в українській мові).

Класичний перформатив МА похвали, формою вираження якого є перша особа однини/множини або третя особа множини, – явище рідкісне для обох мов. Найчастіше “чисту” перформативну похвалу зустрічаємо в релігійних та поетичних творах:

(1) *Großer Gott, wir loben dich,
Herr, wir preisen deine Stärke, ...*[30]

Дослідження матеріалу показує, що висловлювання-похвала досить часто виражається за допомогою модифікованих перформативів. Зазначені модифікації зумовлені такими чинниками:

– елімінація актантів перформативного дієслова:

(2) – *Водало написано. Хвалю! Молодець. Написано щиро і правдиво.*[31]

– варіативністю граматичних форм перформативного дієслова:

(3) – *Gelobt sei deine Weisheit, der König Salomo!* [22, с. 8]

– номіналізацією перформативного дієслова:

(4) – *Хвала тобі, покровителько наша!* [3, с. 40]

Незважаючи на те, що перформативні висловлювання найповніше висвітлюють комунікативний намір, вони не вважаються типовими формами вираження МА похвали.

Найчисленніше похвалу реалізують прямі експліцитні МА. Експліцитний смисл трактуємо як “явний, виражений смисл, який сприймається комунікантами зі значення мовних одиниць [2, с. 323]. Експліцитно виражена інтенція може мати спеціальні засоби, властиві для реалізації конкретного МА, у такому випадку вона буде виражена прямо. Основною ознакою прямого МА є співвіднесеність іллокутивної формули висловлювання зі структурно-семантичним типом висловлювання. Прямий МА похвали реалізується в мовленні здебільшого за допомогою прикметників та прислівників з різною позитивною оцінкою. Найпродуктивнішими серед прикметників у німецькій мові виступають: *gut, nett, schön*, а в українській – *добрий, гарний, мудрий*.

(5) *“Gute Arbeit, Jungs!” rief Ferguson zu Ben und Charly von weitem.* [26, с. 36]

(6) – *Людоньки! – сплеснула в долоні Ленетя. – Такий добрий чоловік цей Німий, такий же ж добрий!* [3, с. 74]

Прикметники, що застосовуються для висловлення позитивної оцінки у МА похвали, можуть перебувати не лише у своїй основній формі, але й у ступенях порівняння (вищому та найвищому). Це відображає попередній аналіз мовцем адресата, його дій, вчинків, якостей (це одна з ознак, що відрізняє похвалу від деяких інших оцінних МА, наприклад, від компліменту) і надає їй експресивнішого значення.

(7) *“Hier steht der größte Zauberer Europas, was sage ich, der Welt. Senhor Benini, ich bringe die Ehrenbezeugung nicht ohne Neid aus.”* [15, с. 184]

(8) *...По-моєму, ви найздібніший нині учень не тільки в греко-католицькій семінарії, а на всій русинській Галілеї.* [4, с. 259]

Продуктивним для вираження похвали вважаємо також прислівник. Він використовується для характеристики дії, яку спричиняє адресат, або стану, в якому він перебуває. На основі проведеного аналізу фактичного матеріалу доходимо висновку, що найпоширенішими прислівниками, актуалізаторами похвали, в німецькому дискурсі виступають: *gut, schön, nett*, а в українському – *добре, гарно, чудово*.

(9) *Doc. Adams packte das Bein. „Ganz locker lassen“, sagte er, „gut machst du das, prima“. Und ganz unerwartet zog er kräftig an, es knackste, Carie brachte einen gurgelnden Ton hervor, und alles war in Ordnung.* [26, с. 54]

(10) – *А твоя яка рада, пане отамане? – вдався до курінного.*

– *Добре пан полковник розсудив.*

– *А твоя, пане суддя?*

– *І моя така буде.* [11, с. 131]

Окрім прикметників та прислівників, для вираження прямої похвали слугують також іменники та дієслова, проте їх кількість незначна:

(11) “... *Ich werde sie am Kamin malen, wie sie ihr Haar bürstet.*“ „*Großartig. Du bist ein Genie.*“ [17, с. 85]

(12) – *Ти справжній герой, Драгане!... – сказав з почуттям воєвода.* [7. с. 271]

(13) “*Denkst du, was ich denke?*“, *fragte Rodenstock.* „*Ich denke, wir folgen dem ersten Wagen*“, *sagte ich.* “*Ich liebe deine Suche nach Wahrheit*“, *sagte er.* “*Los, ab!*“ [19, с. 136]

Продуктивно формують позитивну оцінку частки (*so, auch, aber; же(ж), би(б), то*), які виконують функцію інтенсифікації, а також, у поєднанні з прикметниками, виражають різні відтінки оцінки: її посилення, підтвердження, підкреслення погодження з нею:

(14) “*Julia, du hast mir so geholfen! Diese Frau hätte mich umgebracht, bestimmt.*

Warst du diese Wut gesehen, diese Augen? Ich fühlte, dass sie mich verletzen wollte. Du warst so ruhig, so sicher.“ [15, с. 263]

(15) – *Покинь, Северине, це життя, ти ж великий поет, ти мусиш писати книги для народу, а не гинути за нього, мов безіменний збойник, опришко!* [4, с. 242]

Досить часто, під впливом емоцій, мовцеві важко дати чітку характеристику побаченого чи почутого, і похвала, таким чином, набуває форми емоційно-забарвленого вигуку з позитивним змістом, наприклад:

(12) “*Bravo!*“ *feuerte ihn Inge an.* [26, с. 114]

(13) – *Супер! – не втрималися з оплесками напівзавойовані Ліля та Марлена.* [1, с. 183]

(14) – *Шарман! – енергійно змахнув він рукою.* [4, с. 17]

Цікавими є ті випадки похвали, в яких позитивна оцінка здійснюється через заперечення негативної, тобто, в реченні присутні заперечні частки *kein/nicht* (в німецькій мові) та *не* (в українській мові). Таким чином, негативні за своєю формою речення, висвітлюють похвалу, яка є позитивним явищем, наприклад:

(15) “*Nicht schlecht!*“ *stieß Rolf ins gleiche Horn, wenn auch das Gönnerhafte dabei im Ton mitschwang.* [26, с. 114]

(16) “*Hat Ole jemals erwähnt, daß er Angst hatte?*“ *fragte ich.* „*Nein.*“ *Buch war ganz sicher.* “*Er war kein ängstlicher Mensch. Weiß man denn jetzt, wer für ihren Tod verantwortlich ist?*“ [16, с. 141]

(17) – *А ти непоганий співрозмовник, Асан-ага, – похвалив він купця.* [7, с. 177]

Особливої уваги заслуговують висловлювання похвали, що містять лексеми з чітко вираженою негативною чи навіть лайливою лексикою (*furchtbar, verrückt; сатана, холера, вражий*) в поєднанні з позитивно-оцінною лексикою. Такі поєднання в стилістиці називаються антономазія і використовують їх для підсилення емоційного впливу похвали, проте вживають лише у випадках невимушеної фамільярної комунікації. Зазначені висловлювання відрізняються від інших своєю ширістю та об’єктивністю вимушеного визнання позитивних якостей адресата, які в цілому викликають у мовця неприязнь.

(18) “*Dann wollen wir sie also essen, Hans*“, *sagt meine Tante plötzlich mit ganz heller Stimme.* „*Es ist wirklich furchtbar nett von dir...*“ [19, с. 51]

(19) – *Ну й жінка, пане Гриво! Га? – І прицмокнув язиком. – Є на що подивитися, холера ясна!*

– Та вже ж! – погодився Грива. [7, с.131]

(20) – Іч, **сатана**, який завзятий! – лагідно басив той (Метелиця): видно любив козака. [7, с. 19]

Лексичними індикаторами експліцитного непрямого висловлювання-похвали слугують різнокатегоріальні одиниці. У таких контекстах часто зустрічаємо невідповідність між лексико-граматичною структурою висловлювання та його комунікативною функцією в межах конкретної ситуації. Наприклад:

(21) “**Was für eine Arbeit**“, sagte sie. *Es faszinierte sie wirklich, was er ihr zeigte, ja, es erregte sie, und sie war ganz erstaunt darüber.* [29, с. 194]

(22) *Здивувався полковник, розвів руками.*

– **Оце забийголова! Оце вдовиченко!** *Десь ти, материн син, за плугом ходив та звичаї козацькі збирав, що таке утнув...* [11, с. 26]

При “вилученні” лексичних індикаторів (*оце/ was für*) повністю змінюється значення висловлювання. Трансформовані речення втрачають іллокутивну силу без лексичних індикаторів *оце/ was für*, які в цих реченнях несуть основне смислове навантаження висловлювання-похвали.

На периферії засобів реалізації МА похвали перебуває її імпліцитне вираження, коли відсутні спеціальні засоби для реалізації МА, а комунікативна мета проглядається у змісті висловлювання, у мовленнєвій ситуації, у спільних фонових знаннях комунікантів. Імпліцитний смисл розуміють як “неявний, прихований смисл, який виводиться слухачем із значення мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування [2, с. 326]. Імпліцитна похвала потребує зусиль з боку слухача для вірного розкодування смислу, оскільки такий МА передає адресату більше інформації, ніж та, що міститься в прямому значенні висловлювання. Додаткова інформація належить до фонових знань обох учасників спілкування, тому і уможливорює правильну інтерпретацію закладеної іллокутивної мети.

Імпліцитна похвала може виражатись кількома прийомами реалізації прихованого змісту:

1) за допомогою посилання на авторитетну думку чи компетенцію (можливе вираження прохання про допомогу, пораду тощо):

(23) *Senator sagte, dass er (Bergmann) einer der besten Politiker ist.*

*Oliver sah auf ihn und antwortete: Man hat mir geschmeichelt, – und er hat noch hinzugefügt: **Senator hat über sie sehr schön geredet, Herr Bergmann.*** [28, с. 58]

(24) – **Воевода був дуже задоволений тобою, бай Момчиле**, – сказав один із супутників старого. – *Ця допомога якраз вчасна.* [7, с. 142]

2) за допомогою висловлювання, що містить нотки заздрощів (зазвичай вираженого у формі побажання мати щось, що належить адресату):

(25) “**Darum beneide ich Sie**“, sage Sylvia, – “**es muß schön sein, – so – grenzlos viel zu wissen**“ [29, с. 104]

(26) – *Мене все цікавить і разом з тим – ніщо конкретно, усе, що я пізнав, знялося над моєю головою хаосом, без жодної системи, я заздрю твоїй методичності...* [4, с. 18]

2) за допомогою приємного здивування діями, вчинками, якостями адресата:

(27) *Als die Baronin mit den beiden Herren zur Sitzung kam, jagte sie ein Ausruf des Entzückens den anderen. „Nein, der Meister!“, schrie Hirtenfeld auf.*

“Wie er uns überrascht hat! Du hast Hände, Baronin, und was für Hände!”

“Und wie natürlich der Pelz ist“, fügte die Baronin hinzu, „man möchte ihn streicheln!“ “Bemerken Sie, wie schlank die Baronin durch den dunklen Pelz wird?“; sagte der junge Herr.[27, с. 37]

(28) – *Світе мій, – бурмотіла тітка Первиця. – Маркерій...живий... Та ти вже колеши... бороду й вуса маєш...* [3, с. 260]

3) за допомогою виокремлення адресата, порівняння його дій, вчинків, якостей з іншими:

(29) *“Telegramme können fehlgeleitet werden“, unterbrach Rolf. “Nicht bei der deutschen Post, mein Lieber!“* [23, с. 94]

(30) – *Чим ти займаєшся?*

– *А я нічим, – відказав, посміхаючись, Ясьо. – Я веселий і потішаю людей.*

– *А що ти маєш за це?*

– *Втіху...*

– *Агасфере, – підвів руки раввін, – ти знайшов людину, яка все віддає, а собі не бере нічого!*

Агасфер здивовано подивився на Яся, ... [4, с. 112]

При дослідженні різних типів МА Дж. Серль виділив такі, що містять не одну іллокутивну силу, а кілька [12, с. 194]. Ці МА називають гібридними [5, с. 376] або комплексними [21, с. 3]. Сьогодні розрізняють не лише *комплексні* МА, які представляють лінійну послідовність простих актомовленневих функцій [6, с. 10], але також і *синкретичні* МА, що реалізують в одному МА кілька іллокутивних сил [8, с. 44].

Із проведеного аналізу фактичного матеріалу робимо висновок, що похвала теж може реалізуватися у комплексних та синкретичних МА. Комплексні МА похвали супроводжуються вираженням і інших позитивних почуттів та емоцій: вдячності, приємного здивування, погодження, захоплення.

Іллокутивний синкретизм (синхронна прагматична багатозначність) Л. М. Медведєва розуміє як здатність одночасної реалізації ієрархічно впорядкованих прагматичних сем [8, с. 46]. Для іллокутивної сили експресивів характерне співіснування з іншими іллокуціями [14, с. 215–217].

Аналіз досліджуваного матеріалу дав змогу зробити висновок, що іллокутивна сила похвали-експресиву може поєднуватися з іллокутивними силами директивів та квесетивів.

Первинний прагматичний зміст директивів виражає пряме спонукання адресата до дії [10, с. 276]. Директивне висловлювання-похвала спонукає адресата до виконання або продовження діяльності, що заслуговує похвали. Приклад (31) відображає спонукання сина до здійснення телефонного дзвінка лікарю, оскільки в силу зазначених обставин мамі стає погано:

(31) *Er holt den Stuhl und schiebt ihn nach meinen Anweisungen unter das Telefon. “Nun klettere hinauf und nimm den Hörer von der Gabel. Du bist ganz schön kräftig...“* [20, с. 36]

(32) *“Zeigt’s ihnen!“ rief Laura mit Kommandostimme, – “zeigt ihnen, was Vermonter Ladies können! Los – alle zugleich: eins-zwei-drei!“* [29, с. 43]

(33) – *А, це ти? – підвів голову Агасфер. – Добув воду з каменю? Ні? То добудь, ніхто цього не зробить крім тебе.* [4, с. 254]

Похвала може бути присутня в синкретичних мовленневих актах і у поєднанні з іллокутивною силою квесетива. За комунікативним спрямуванням пропозиція квесетива містить запитання, проте питальні пропозиції можуть реалізовувати різноманітні змістові відтінки думок, які залежно від ситуації мовлення можуть передавати семантику питальності і/або передавати емоційно-експресивне повідомлення, виражати спонукання, оцінку і, зокрема, похвалу.

Квесетиви, що містять іллокутивну силу похвали, в основному спрямовані на вираження емоцій мовця та оцінки адресата, проте первинна функція запитання не втрачає актуальності, оскільки реакція на висловлювання-похвалу квесетив все ж досить часто присутня.

(34) *“Was soll es geben?“ fragte Sylvia, und betrachtete das umherliegende Leder, von dem ein reiner, zart säuerlicher Geruch aufstieg. – “Schuhe?“ “Mokassins – für den Sommer.“ “Das können Sie alles selber machen?“ “Nicht sehr gut – und anders als die Fabriken, natürlich...“ [29, с. 180]*

(35) – ... *Хіба він тоді знайде часину для старого знахаря, коли у нього нічого не болить? Про нас згадують, як припече! – Ну, тобі він зрадіє! Чим ти зумів прихилити його серце?*

Якуб не відповів на запитання. [7, с. 258]

При висловлюванні похвали можливе також використання риторичних запитань:

(36) – *Закурити маєте?...*

– *Бери, Митю...Хіба я шкодую доброму чоловікові потерухи? – жебонів Ладим. – Чи одну купу я бувало з твого батька змолотив. [9, с. 192]*

Отже, для вираження похвали можна виокремити кілька способів реалізації. Залежно від характеру іллокутивної мети виділено перформативне висловлювання, що містить перформативні дієслова *loben, хвалити*; експліцитне пряме, що містить повнозначні лексеми, які сигналізують на приналежність відповідного висловлювання до конкретного МА; експліцитне непряме, що містить лексичні індикатори, вилучення яких може призвести до комунікативних девіацій, недосягнення перлокутивного ефекту; імпліцитне – висловлювання, комунікативне значення якого не має спеціальних лексичних показників у структурі висловлювання і впливає з комунікативної ситуації, фонових знань комунікантів тощо. Серед МА похвали виділено комплексні МА, в яких актомовленнєві функції представляють лінійну послідовність, а також синкретичні МА, що реалізують в одному МА кілька іллокутивних сил. У МА похвали основна іллокутивна сила супроводжується додатковими: подякою, здивуванням, погодженням, захопленням. У синкретичних МА похвали іллокутивна сила експресива може поєднуватися з іллокутивними силами директива або квесетива.

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – К., 2003.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004.
3. Загребельний П. Первоміст. – К., 1982.
4. Іваничук Р. Вода з каменю // Твори в трьох томах. – К., 1988.
5. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. Вып.16.
6. Карабан В. Сложные речевые акты как речевые единицы. Автореф. дис ... д-ра филол. наук: 10.02.04; 10.02.19 / Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. К., 1989.
7. Малик В. Таємний посол. – К., 1986.
8. Медведева Л. О типах речевых актов // Вестник Харьков. гос. ун-та. 1989. – № 339.
9. М'ястківський А. Жито на камені. – К., 1986.
10. Почепцов Г. Прагматика предложения // И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. Теоретическая грамматика современного английского языка. М., 1981.
11. Пригара М. Михайлик – джура козацький // Козак Голота. – К., 1983.
12. Серль Дж. Косвенные речевые акты

// Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. Вып. 17. 13. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 17. 14. Фролова И. Особенности выражения эмоций в синтаксических структурах вопросительного типа // Вісник Харків. держ. ун-ту. 1998. – № 406. 15. Alberts, J. Fatima. Hamburg: Rowohlt, 1992. 16. Berndorf, J. Eifel-Wasser. Dortmund: Grafit, 2001. 16. Dahl, R. ...und noch ein Küßchen! Hamburg: Rowohlt, 1967. 18. Duden. 19. Fallada, H. Christkind verkehrt. Weihnachtsgeschichten. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1994. 20. Grzimek, M. Von einem, der verzweifelt versucht, sich zu verlieben. Hamburg: Karl Hanser Verlag, 1995. 21. Hancher M. The Classification of Cooperative Illocutionary Acts // Language in Society. 1979. Vol. 8. №1. 22. Heym, S. Der König David. Bericht. Frankfurt am Main: Fischer, 1974. 23. Konsalik G. H. Sommerliebe. Hamburg: GKV und Wilhelm Goldmann Verlag, 1981. 24. Langenscheidts Großwörterbuch. M., 1998. 25. Leech G. Principles of Pragmatics. London, New York: Routledge, 1983. 25. Posselt, M. Wohin gehörs du, Carie? Göttingen: Fischer, 1981. 26. Sacher-Masoch, L. Der Judenraphael // Geschichten aus Galizien. Berlin: Hrsg. von Adolf Opel, 1989. 27. Widmer, U. Liebesbrief. Stuttgart: Reclam, 1971. 28. Zuckmayer, C. Vermonter Roman. Frankfurt am Main: Fischer, 1996. 29. www.ingeb.org/spiritua/grosserg.html. 14.02.2008. 30. www.gak.com.ua/review/16413.12.03.2008

MEANS OF EXPRESSING PRAISE AS A SPEECH ACT IN GERMAN AND UKRAINIAN

Nataliya Prynada

This article analyses structural-semantic means of expressing praise as a speech act in modern German and Ukrainian fiction discourse. The illocutionary types of the respective utterances are classified and their means of expression are described.

Key words: speech act of praise, performative praise, explicit praise, implicit praise, syncretic praise.